

Herlufsholm og lensmanden på Krogen

af Lone Hvass

I TV2's dokumentar, pressen og div. medier har man kunnet følge den uheldige udvikling på Herlufsholm kostskole. Ifølge Politiken er grundtanken i den meget generøse danske friskolemodel, hvori staten betaler knap tre fjerdedele af en gennemsnitlig skoleudgift til de private skoler, en model, der forudsætter, at de private skoler leverer varen: en ordentlig uddannelse, der lever op til lovens krav og holder myndighederne korrekt informeret. Hammeren falder, hvis det ikke er tilfældet. I et udkast til afgørelsen, blev skolen udsat for sønderlemmede kritik fra Styrelsen for undervisning og kvalitet. Styrelsen fandt, at der var anledning til alvorlig bekymring for elevtrivsel på skolen, og at skolen hverken da eller tidligere havde sikret, at eleverne som minimum skulle overholde almene normer for god orden og godt samvær. Styrelsen lagde derfor op til, at skolen skulle tilbagebetale støtten; et betydeligt millionbeløb.

Vores historie handler om det barnløse ægtepar, Herluf Trolle og Birgitte Gøyes engagement i børn og unges opdragelse og minder fra deres virke i Helsingør, Frederiksborg, den middelalderlige gård i Græse og Herlufsholms kostskole ved Næstved.

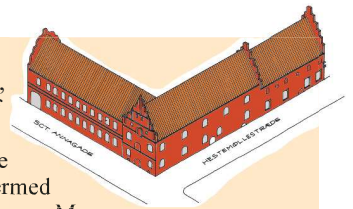
Skolen i Helsingør

Efter reformationen var det 1537/39 i kirkeordinansen blevet bestemt, at der skulle være en latinskole i hver køb-

stad i Danmark og Norge. Der skulle kun være én skole, og alle de andre pøgeskoler (smådrengeskoler) skulle nedlægges. I Helsingør lå byens skole i Frands Skriversstræde (Sophie Brahesgade), sandsynligvis i sammenhæng med sognekirken Sct. Olai. Det økonomiske grundlag for skolen blev styrket, takket være, da det barnløse ægtepar Herluf Trolle og Birgitte Gøye i 1555 skænkede et legat af deres arvegods til skolen på 2.000 rhinske gylden i guld med en årlige rente til evig tid. (i 1578 fik forstanderen for Helsingør Almindelige Hospital i det tidligere Karmeliterkloster 400 daler i løn). Det store legat blev stiftet for at »ungdommen lettere kan oplæres i sand fromhed og gode sæder, og eleverne hver mor-

I 1550 havde Herluf Trolle, rigsråd og lensmand på Krogen Slot, købt karmeliternes lille hospital (Karmeliterhuset), som Herluf Trolle forlængede med en stor tilbygning ud mod St. Annagade med en stor sal i anden etage; en europæiske bygningstype med forbillede i nederlandsk bygningskunst. Ægteparret fik dermed en standsmæssig gård i Helsingør ligesom deres gård i København. Men parret tog aldrig gården rigtig i brug, idet Herluf Trolle mistede sit embede som lensmand 4 år senere. I 1556 flyttede parret fra byen, og borgmester Frants Lauritsen Skriver købte »Herlufs Gaard« og grund med to haver og skænkede derefter bygningen med haver til byen. Skolen flyttede fra Sophie Brahesgade til underetagen af Karmeliterhuset/Herlufs Gaard og til klosterets vestlige fløj. Først i slutningen af 1500-årene kaldes byskolen for latinskole. Herluf Trolle og Birgitte Gøyes legat sikrede børnene, foruden undervisning, også kost og klæder. Som det havde været skik og brug i katolsk tid, deltog disciplene i kirketjenesten med sang i kirkens kor, hvor de samledes morgen og aften til en lille gudstjeneste med sang og bibellæsning og bøn for kirken og riget. Meget lig en katolsk sjælemesse. Det var en fattigskole, hvor elever også fik bolig på skolen.

gen og aften skal mødes i dette tempel (Sct. Olai Kirke) synge fromme salmer, recitere hellige lektier og bede for kirkens velfærd«. Legatet blev overgivet til den Helsingørske øvrighed i 1556, hvilket helt var efter kirkeordinansens ord: skole, lærdom og sang i kirken under et.

I 1559 fik Herluf Trolle et nyt lensmandsembede på Roskildegaard og blev samtidig stiftlensmand over Sjælland. Samme år blev han admiral for den danske flåde, og i 1560 mageskiftede han sine og Birgitte Gøjes

Det herunder viste maleri af Frederiksborg fra begyndelsen af 1600-årene (måske af Jan van Wijk), der siden svenskekrigene har hængt på Gripsholm i Sverige, viser slottet, som det har set ud efter to ombygninger på Frederik den Andens tid. Trolle har sandsynligvis opført en hovedbygning på Hillerødsholm (navnet cændret af Frederik den Anden), men vi kender ikke nærmere til dette tidlige bygningsværk.

besiddelser med kongen, herunder Hillerødsholm, og fik i stedet det gamle Benediktinerkloster Skovkloster, hvor han sammen med Birgitte Gøje stiftede adelens fri skole. Som stiftlensmand

havde han overopsynet med de sjællandske skoler og kirker, nærliggende for det barnløse ægteparrets store interesse for den opvoksende ungdoms uddannelse.

Herluf Trolle og Birgitte Gøje forlader Helsingør

I mageskiftet fra 1560 mellem Frederik 2. og Herluf Trolle, hørte Herluf Trolles gård Hillerødsholm, som var en middelalderlig herregård anlagt på tre holme i det sumpede område, som i dag er Frederiksborgs Slotssø. Den fungerede som avlsgård for ægtepar-

Birgitte Gøje satte et enestående minde over Herluf Trolle med den farverige mindetavle i Sankt Olai kirke. Tavlen fastslog den forpligtelse, der fulgte med gaven til byens skole. At skolens elever morgen og aften skulle holde en andagt med sang og bøn, helt som på Herlufsholm. Tavlen stammer fra Cornelis Floris værksted i Antwerpen og er udført i marmor og alabast, smykket med hermer og parrets våbenskjolde i samme farverige renaissance stil som de to små husaltre ved højalterets fod (gængivet side 12). Fotografi: Torben Bill-Jessen.

rets ligeledes middelalderlige Græsgaard ved Frederikssund. Begge godser var en del af Birgitte Gøjes store arv efter hendes far, Mogens Gøje. Efter ægteparrets store ombygninger af herregården Hillerødsholm opstod et for tiden moderne byggeri. Efter mageskiftet beholdt Trolle sin gamle ejendom i forlening indtil 1562 og førte tilsyn med kongens byggearbejder, der resulterede i det nye Frederiksborg slot, centralt placeret i hans nordsjællandske jagtrevir. De to runde hjørnetårne på den forreste holm vidner om Trolles tid som tilsynshavende.

Et varigt minde for Herluf Trolle

I den nordiske syvårskrig mod Svenskerne, som begyndte i 1563 og omfattede en række voldsomme søslag, blev Trolle såret den 4. juni 1565,

Husaltertavle fra omkring 1660, der har tilhørt adelsparret Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som her ses knælende i bøn, malet på skabsfløjene sammen med deres navne, våben og valgsprog. Midtfeltets tavle har naturligt nok samme udformning som de to små husaltre fra Olai Kirke, som er gengivet herunder. Nationalmuseet.

for nemme ægtepars store gave til byens latinskole, hvis disciple til gengæld hver dag morgen og aften skulle synge i kirken. Frederik 2. gav skolen en fundats på Koldinghus den 27. sep-

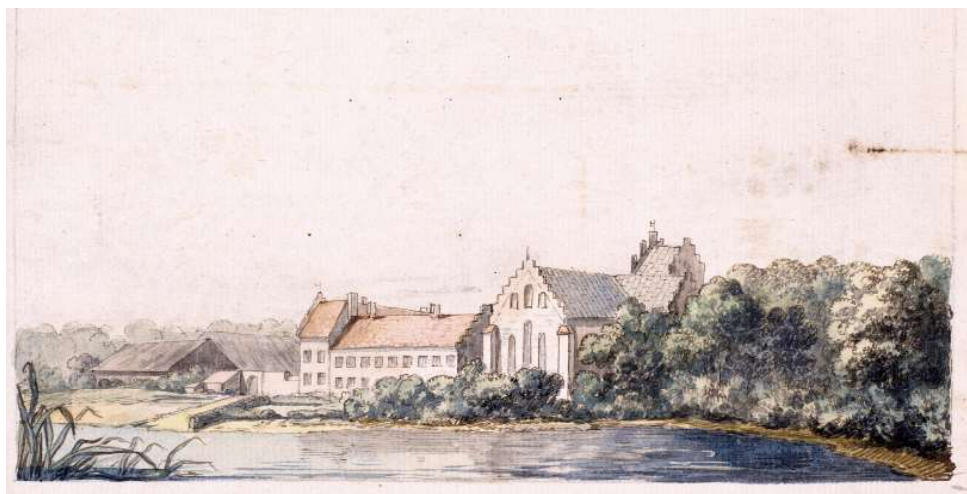
og han døde kort tid efter i ægteparets gård på Amagertorv i København. Birgitte Gøje lod derefter et enestående minde for hans og hendes ægtefælles eftermæle opsætte i Sankt Olai kirke i Helsingør: en pragtfuld mindetavle anbragt lige overfor prædikestolen. Den middelalderlige kirke var årene forinden blevet færdigudbygget, og tavlen, der er gengivet side 11, var det første »pynt«, som kom til at pryde kirkerummet. Den er udført i marmor og alabast og smykket med hermer og våbenskjolde. Tavlen stammer fra Cornelis Floris værksted i Antwerpen og er holdt i samme moderne renæssancestil som to små husaltre (gengivet t.h.), der sad i højalterets fod, dvs. i predellen af det alter, som nu var hentet fra Esrum kloster. I dag hænger de i koret på hver side af højalteret. Den latinske tekst på mindetavlen fortæller om det

tember 1573. Ved denne fundats, blev skolen på karmeliterklosteret yderligere udbygget, idet der på det nuværende »koneloft« i vestfløjen blev indrettet 14 båse med plads til 28 disciple. Dvs.

Gravmælet for Herluf Trolle og Birgitte Gøye i Herlufsholm Kirke er lavet af Cornelis Floris fra Antwerpen, der også stod for Christian den Tredies gravmæle i Roskilde Domkirke.

ingen sovesal, men sengeplads to og to. Om skolemesteren/styrelsen hed det videre i fundatsen: »Skolemesteren i Helsingør skal være forpligtet til at være i tjenesten i bykirken til alle højtider, søndage og andre helligdage morgen, middag og aftensang, så at både sang og gode sæder hos personerne holdes skikkelige og ordentlige og desuden har indsigt både med indbyggere og den menige fremmede mand. Desuden skal han være til stede onsdag og fredag, når ugeprædiken holdes og altid sørge for at skolepersonerne og børnene går skikkelig ind ad kirken og ud igen i deres orden uden støj og susen og sådan bulder som ofte sker. Dette må på ingen måde forsømmes, bortset fra sygdom eller på andre måder forhindret; ligeledes skal det være skolemester og hører alvorlig befalet, at de flittig altid har god agt og varetægt på korsangen som holdes i byens kirke alle søgnedage, morgen og aften efter Herluf Trolle og frue Birgitte Gøye fundats som indeholder, at ingen forsømmelse sker her imod sam-

Herlufsholms Kirke set fra Susaaen. Farvelagt tegning fra omkring 1800, oprindelig tilskrevet Jens Juel. Udateret og usigneret. Statens Museum for Kunst.

me fundats, til stor skade til skolen, på samme måde befales skolemesteren, at have god tilsyn med de seks personer, som nyder den pension af salig Herluf Trolles fundats for at synge Te Deum Laudamus på dansk i sygestuen før eller efter prædiken, at fundatsen må den måde holdes ved magt og efterkommes.« Der har også den gang ind imellem været problemer med disciplenes opførsel.

Skovkloster i Næstved bliver til Herlufsholm

En gruppe benediktinermunke havde i 1100-tallet slået sig ned i Næstved, hvor de opførte et kloster, der senere fik navnet Skovkloster. Ved Reformationen overtog kongen størstedelen af den katolske kirkes jord herunder Skovkloster. De fleste munke ved klosteret fik

tilladelse til at blive i en overgangsperiode, hvilket ikke var usædvanligt. De sidste munke forlod Skovkloster i 1559 og drog til Antvorskov. Derefter fik Frederik 2. muligheden for at tilbyde det tidligere kloster til Herluf Trolle i 1560, som del af mageskiftet, hvor kongen til gengæld overtog Hillerødsholm. Efter Herluf Trolles overtagelse af klosteret, fik ejendommen navnet Herlufsholm.

Den 23. maj 1565 stiftede Herluf Trolle og Birgitte Gøje skolen i bygningerne; en skole for adelige og ærlige mænds børn. Således skulle skolen henvende sig til både børn af adelen, men også til de børn, der havde lyst og evner til lærdom og dannelse. Herluf Trolle nåede dog aldrig at se sin drøm realiseret. I sommeren 1565 døde han, som tidligere nævnt, i sin gård på Amagervej i København.

I sin mands fravær blev Birgitte Gøje skolens første forstander. For at sikre skolen mod arvekrav fra hendes slægtninge blev en stiftelse oprettet, og gods og jorder afstået til denne. Birgitte Gøjes enkestand blev præget af vanskeligheder med at finde en permanent bolig. Hendes gård i København var ikke egnet til fast bolig, og Herlufsholm havde hun jo skænket bort. Enkedronning Dorothea kom hende til undsætning og forlenede hende med Aakær ved Horsens. Men da enkedronningen døde i 1571, mistede Birgitte Gøje også denne forlening. Flere slægtninge forsøgte da at hjælpe, og tilbød hende Sortebrødrekloster i Næstved. Efter en omfattende istandsættelse af bygningen flyttede hun dertil i 1572 og døde her i 1574. Når hun valgte det forfaldne kloster i Næstved som domicil, skyldtes det givetvis hendes fortsatte

engagement i det nærliggende Herlufsholm. To søskende arvede efter hård kamp, hvad hun ikke havde givet bort.

Herlufsholms fundats af 23. maj 1565

I fundatsen kan man bl. a. læse, at Herluf Trolle og Birgitte Gøye har oprettet en skole for »menige adelsmænd og andre ærlige mænds børn i Danmarks Rige til lærdom og gode sæder... hvortil vi har tillagt og givet nu med dette vores åbne brev vor sædegård Herlufsholm, som vi nu besidder, forhen kaldt Skovkloster, til gengæld for mit, Birgitte Gøyes rette arvegods, nemlig Hillerødsholms gård, gods og bygninger, nu kaldet Frederiksborg, som vi har fået af Hans Majestæt kong Frederik 2. med alt Herlufsholms gods, deri medregnet mit, Herluf Trolles arvegods.

Forstanderembedet, beder vi kærligt om at Danmarks Riges råd vil have den umage (når vi begge er døde) at være patron og værge for samme skole og sted, og beskikke en gudfrygtig og velbeskeden adelsmand til at være forstander for Herlufsholm skole, gård, gods og ejendom, så skolen holdes ærlig og godt ved magt, til særlig nytte og fordel for forstanderen for at holde kirken, gården og godset i god orden og ved lige, forsvare bønderne for retten....«

Man må med gru tænke, hvordan det gavmilde ægtepar ville have reageret, hvis de havde hørt om, hvordan den gamle skoles elever blev misrøgtet. Tankevækkende at fundatsen i Helsingør latinskole resulterede i 14 enkelte kamre med plads til to elever i hver allerede i 1573, mens man på Herlufsholm har sovesal helt op til vores tid. Hvilket altså også har givet sine problemer.